

майбутньому вчителеві як людині, так і втілювати самостійний відбір рішень на основі фундаментальних професійних знань, принципів, методів педагогічної діяльності, забезпечувати освоєння ним психічних установок, процесів мислення і діяльності, духовного досвіду людини, враховувати його індивідуальні особливості.

Відповідно, умовами ефективного формування методологічної культури вчителя є: 1) методологізація його професійної підготовки; 2) ініціювання методологічної рефлексії; 3) реалізація особистісно-орієнтованого підходу у професійній підготовці; 4) залучення студентів до практичної науково-дослідної роботи під час педагогічної практики.

Таким чином, питання, пов'язані зі становленням педагогічної рефлексії, слід розглядати у контексті спрямування педагогічного мислення на об'єкти педагогічної діяльності. У цьому контексті, як зазначають В.Сластьонін та В.Тамарін [8, 85], методологічна культура задає, зумовлює новий, сучасний стиль науково-педагогічного мислення. При цьому, однією з найважливіших характеристик педагогічно орієнтованого мислення є установка на моделювання предметної діяльності, включеність до якої забезпечує формування у школярів спроектованих психологічних новоутворень. Це зумовлює розробку спеціальних вправ і завдань, спрямованих на оволодіння студентами педагогічною логікою та інструментарієм педагогічної рефлексії.

Отже, не претендуючи на повноту й вичерпність висвітлення даної проблеми в межах цієї статті, слід констатувати, що методологічна культура є важливим елементом професіоналізму вчителя, визначає адекватність сприйняття майбутнім педагогом професійної дійсності, спроможність до організації творчої професійної діяльності на наукових засадах, здатність до самоаналізу й самоактуалізації, рефлексії педагогічного процесу й власної педагогічної діяльності. Педагогічна рефлексія є важливим фактором розвитку педагогічного мислення, формування методологічної культури вчителя.

Література:

1. Бизяева А.А. Психология думающего учителя: педагогическая рефлексия. – Псков: ПГПИ им. С.М.Кирова, 2004. – 216 с.
2. Бондаревская Е.В., Кульневич С.В. Педагогика: личность в гуманистических теориях и системах воспитания. – Ростов-на-Дону: „Учитель”, 1999.
3. Кабанов П.Г. Вопросы совершенствования методологической культуры педагога. – Томск: Изд-во ТГУ, 1999. – 140 с.
4. Краевский В.В. Три измерения в педагогике // М.Н.Скаткин и современное образование: Материалы научно-практ. конф. В 2-х т. – М.– 2000. – Т.1. – С.11-17.
5. Кульневич С.В. Личностная ориентация методологической культуры учителя // Педагогика. – 1997. – №5. – С.108-115.
6. Кулюткин Ю.Н., Сухобская Г.С. Мышление учителя: Личностные механизмы и понятийный аппарат. – М.: Педагогика. – 1990.
7. Сластёнин В.А., Тамарин В.Э. Методологическая культура учителя // Советская педагогика. – 1990. – №7. – С.82-88.
8. Ходусов А.Н. Методологическая культура учителя и условия ее формирования в системе современного педагогического образования. – Москва – Курск, 1997.
9. Щедровицкий Г.П. Философия. Наука. Методология. – М.: Шк. культ. политики. – 1997. – 656 с.

УДК 658.011.1

Кузьменко Р.В.

ОСНОВНІ МОДЕЛІ ТА ПРІОРИТЕТИ ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Анотація. У статті розглянуто поняття соціальної політики, досліджено її основні пріоритети формування та розвитку. Проаналізовано моделі соціальної політики, притаманні соціальним державам.

Аннотация. В статье рассмотрено понятия социальной политики, исследовано ее основные приоритеты формирования и развития. Проанализированы модели социальной политики, присущие социальным государствам.

Annotation. The concept of social policy is considered in the article, investigational it basic priorities of forming and development. The models of social policy, inherent the social states, are analysed.

I. Актуальність проблеми та її зв'язок з важливими науково-практичними завданнями.

Соціальна політика в спеціальній літературі розглядається у двох аспектах: як наукова галузь і навчальна дисципліна. Як навчальна дисципліна соціальна політика передає тим, хто її вивчає, комплекс сталих знань, умінь щодо їх застосування в практичній діяльності. Цій стороні соціальної політики в останні роки присвячується більшість робіт. Як наукова галузь соціальна політика включає онтологічну, гносеологічну та аксеологічну складові. Онтологічна складова показує, які сторони суспільного життя відображає соціальна політика. Гносеологічна – розкриває систему понять, категорій, методів за допомогою яких відбираються, узагальнюються та упорядковуються соціальні факти. Аксеологічна на основі історико-порівняльного аналізу та вивчення громадської думки демонструє цінність соціальної політики для суспільства, її відмінність від інших видів політики: економічної, адміністративної, культурно-духовної, міжнародної тощо.

II. Аналіз останніх наукових досліджень з досліджуваної проблеми та визначення питань, що не вирішені.

Сьогодні питання визначення суті соціальної політики в українській науковій літературі вивчено недостатньо. На нашу думку, це пов'язано з тим, що комплекс заходів, який традиційно вважали соціальною політикою в Радянському Союзі, є набагато вужчим від того феномену, що існує сьогодні. Тому проблемі з'ясування суті соціальної політики присвячено праці багатьох сучасних науковців, які розпочали дослідження феномену соціальної політики. Це, зокрема, науковці Б. Ракитський, який визначає соціальну політику як відносини соціальних груп з приводу збереження і зміни соціального стану населення загалом і класів, що його становлять, прошарків, соціальних, соціально-демографічних, соціально-професійних груп, соціальних спільностей (сім'ї, народи, населення міста, регіону і т. п.), та А. Сіленко, яка вважає, що, з одного боку, соціальна політика – це мистецтво поєднання людських інтересів, інтересів індивідів і держави, різного рівня людських спільнот, груп у сфері соціальних відносин, а з іншого – це система взаємодії державної влади, що постійно оновлюється, недержавних структур, самої особистості щодо життєзабезпечення та розвитку людини. Досліджують цю проблему і такі вчені, як Л. Ф. Лебедева, Е. М. Лібанова, Н. В. Мельникова, О. М. Палій, В. А. Скуратівський.

III. Мета роботи

Світовий досвід свідчить про те, що конституційно проголошують себе соціальними ті держави, які не тільки зобов'язуються гармонізувати інтереси особистостей, соціальних груп і всього суспільства, виключити їх антагоністичне протиставлення та підкорення одне одному, а й проявляють політичну волю щодо послідовного втілення в життя цих зобов'язань.

Оскільки стислість конституційного формулювання дозволяє надто широко трактувати зміст правової норми „соціальна держава”, необхідним є концептуальне визначення змісту, принципів і механізмів становлення й функціонування соціальною держави в Україні.

IV. Виклад основного матеріалу дослідження

Соціальна держава є найвищим досягненням суспільного гуманізму та прогресу. Це має бути усвідомлено і визнано кожним громадянином, соціальною групою. А на державному рівні має бути узаконено, що в центрі всіх рішень – людина зі своїми гарантованими державою правами і свободами.

Концепція соціальної держави України – це закріплене в конкретних механізмах реалізації системне визначення найважливіших цілей, принципів, пріоритетів держави щодо забезпечення суспільного прогресу. Запорукою її реалізації виступають: консолідованість суспільства та виваженість практично-політичних дій органів державної влади, громадських та суспільних об'єднань, високорозвинений економічний потенціал держави, внутрішньополітична стабільність. Розвиток соціальної держави значною мірою зумовлюється також моральними чинниками.

Для розкриття суті соціальної політики треба враховувати її зв'язок з особливостями суспільства, у якому її здійснюють. Так, різні стани суспільства вимагають різної соціальної політики. Враховуючи цей факт, можна виокремити такі типи соціальної політики: соціальна

політика в соціально стійких суспільствах; соціальна політика в суспільствах, що перебувають у системних кризах (у революційних ситуаціях); соціальна політика в суспільствах, що перебувають у стані деформацій (перманентних кризах суспільної системи); соціальна політика в суспільствах, що виходять із системної кризи шляхом докорінних реформ, тобто соціальна політика перехідного періоду.

Оскільки метою дослідження є аналіз моделей соціальної політики в соціально стійких суспільствах, то далі наведено особливості соціальної політики цих держав: стабільний порядок відносин найважливіших соціальних груп і класів; збалансованість загальнокласових інтересів панівного класу та інтересів його окремих частин (підкорення інтересів частин загальнокласовим інтересам); налагодження й підтримання системи мирного соціального співіснування панівних і підкорених класів; послаблення почуття соціальної несправедливості, зниження рівня масового поширення цього почуття в суспільстві, зниження впливу протестних, реформістських і особливо революційних ідеологій, послаблення робітничих, соціальних рухів, одночасне розповсюдження ідеологій соціал-реформістського та соціал-партнерського змісту.

Існує кілька класифікацій держав загального добробуту, які розробили українські та зарубіжні науковці.

Згідно з класифікацією Г. Віленського і Ч. Лебо, держави загального добробуту можна представити за допомогою двох моделей: „інституціональної” та „залишкової”.

„Інституціональна” модель соціальної держави передбачає, що держава перерозподіляє матеріальні блага на державному рівні. За таким підходом, соціальна підтримка населення є природною функцією держави, роль громадянського суспільства мінімізовано, з акцентуацією на ролі держави.

„Залишкова” модель передбачає надання державної допомоги тільки в тому разі, коли людина не може вирішити своїх проблем індивідуально або за допомогою інститутів громадянського суспільства: сім'ї, громади, добродійних фондів. Ця модель орієнтована на активну діяльність громадянського суспільства. Тобто державну допомогу надають лише якщо людина потрапила у важку ситуацію і припиняють, коли вона знову здатна піклуватися про себе самостійно. Водночас соціальна допомога накладає на її одержувачів певні зобов'язання: наприклад, у разі отримання допомоги в ситуації безробіття її одержувача можуть залучити до громадських робіт.

Наступна класифікація належить Коста Еспін-Андерсену, який запропонував схему, що розрізняє держави загального добробуту на основі змін у системах стратифікації, ступеня розширення соціальних прав і суспільно-приватної організації соціального забезпечення.

Відповідно до його схеми, США, Канада та Австралія є прикладом „ліберальної” держави загального добробуту, з помірним соціальним захистом, яка протиставляє одержувачів соціальної допомоги й решту громадян, а також частину своїх функцій передає громадянському суспільству як суб'єктові соціальної допомоги.

Франція, Німеччина й Італія належать до „консервативної корпоратистської” моделі держави загального добробуту. У такій державі соціальні права є невід'ємною частиною визначених статусів. Для цієї моделі визначальним є принцип субсидіарності, згідно з яким на допомогу людині мають прийти насамперед інститути громадянського суспільства, і лише в разі їхньої неефективності – держава. Великого значення за цієї моделі набуває система страхування.

І, нарешті, Швецію, Данію, Норвегію та Нідерланди К. Еспін-Андерсен зараховує до соціально-демократичної (скандинавської) моделі держави загального добробуту. Така модель передбачає розширення соціальних прав і прагне до ліквідації соціальної нерівності. Вона ґрунтується на забезпеченні добробуту для всіх представників суспільства. Тобто людина має повне право на одержання соціальних благ незалежно від рівня її доходів – тільки тому, що вона є громадянином цієї країни.

На жаль, сьогодні ця модель втрачає свою ефективність. Державний бюджет надміру перевантажений видатками на соціальну сферу, це відбувається на тлі формування споживацького ставлення громадян до держави, що засвідчує необхідність суттєво модернізувати соціал-демократичну модель.

Класифікацію держав загального добробуту Коста Еспін-Андерсена доповнив Норман Гінзбург. Він пропонує ще одну модель – британську ліберально-колективістську державу

загального добробуту, якій притаманні риси соціальних держав соціалістичного та ліберального типів.

На нашу думку, на відміну від країн Америки, країни Європи перебували під впливом соціал-демократичного руху, і, відповідно, соціальні держави Європи тяжіють до соціал-демократичної моделі або є певним синтезом ліберальної та соціал-демократичної моделі.

Отже, можемо стверджувати, що загалом існує дві моделі соціальної держави, а отже – соціальної політики: ліберальна й соціально-демократична

Ці моделі можуть активно використовуватись для формування Україною власної соціально – орієнтованої політики.

Становлення та розвиток соціальної держави України забезпечується наступними пріоритетами: гарантуванням конституційних прав та свобод людини і громадянина; розвитком громадянського суспільства, його демократичних інститутів; зміцненням політичної і соціальної стабільності в суспільстві; створенням конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки та забезпеченням постійно зростаючого рівня життя й добробуту населення; розвитком духовності, моральних засад, інтелектуального потенціалу Українського народу, зміцненням фізичного здоров'я нації, створенням умов для розширеного відтворення населення.

На кожному етапі свого розвитку соціальна держава визначає пріоритети щодо реалізації установлених принципів, виходячи із ступеня гостроти найважливіших соціально-економічних та політичних проблем; проблемного бачення значних протиріч історичної ситуації, що склалася, вирішення яких буде сприяти переходу суспільства на якісно новий рівень соціально-економічного розвитку, що базується на демократичних принципах та правових нормах.

На сучасному етапі становлення соціальної держави України стратегічними пріоритетами у сферах діяльності виступають: політика доходів населення; зайнятості населення; соціальної безпеки та соціального захисту населення; охорони здоров'я населення; демографічного розвитку; соціокультурного середовища; систем життєзабезпечення населення, захисту від природних та техногенних аварій і катастроф; соціального партнерства; зовнішньої політики.

У сфері політики доходів населення: забезпечення зростання реальної заробітної плати; встановлення державних гарантій оплати праці; недопущення отримання заробітної плати нижче прожиткового мінімуму, визначеного державою.

У сфері зайнятості населення: забезпечення громадянам України можливості працювати на умовах вільного вибору професії, повної і продуктивної зайнятості; захист трудових прав та інтересів працівників через систему соціального партнерства.

У сфері соціальної безпеки та соціального захисту населення: створення ефективної, реально діючої системи соціальної безпеки та соціального захисту населення від соціальних ризиків та загроз; розробка та прийняття закону України „Про основи соціальної безпеки в Україні”; вдосконалення системи пенсійного забезпечення та реформування системи соціального страхування; здійснення реального соціального захисту сім'ї, материнства, молоді, інвалідів та інших слабо захищених верств населення.

У сфері охорони здоров'я населення: створення умов для розвитку медичної науки; удосконалення системи невідкладної медичної допомоги з метою наближення її до світових стандартів, розвитку інституту сімейного лікаря; розвиток та вдосконалення адресної дотації для пільгового забезпечення ліками громадян за соціально-медичними показниками; ефективного використання баз санаторно-курортного оздоровлення; впровадження державних соціальних стандартів у сфері охорони здоров'я та дотримання гарантованого рівня державної безоплатної медичної допомоги.

У сфері демографічного розвитку: розробка та вдосконалення основних напрямків демографічної політики, спрямованої на зменшення депопуляції населення України; вдосконалення законодавчої бази України стосовно демографічного розвитку та демографічної безпеки держави.

У сфері соціокультурного середовища: вдосконалення системи розвитку освіти, закладів культури і науки; збереження та пропагування національної культури, мови, традицій, як на території України так і за кордоном; толерантне ставлення до мови, традицій і культури інших народів, націй і народностей, які населяють Україну.

У сфері життєзабезпечення населення: збереження, відновлення та примноження житлового фонду; створення фонду соціального житла; поліпшення якості та рівня благоустрою житла; розвиток комунального господарства, засобів транспорту і зв'язку; створення нормальних умов життя в населених пунктах (газифікація, телефонізація), що не мають постійно діючих комунікацій з основною територією країни; розвиток дієвих та привабливих умов для кредитування стосовно придбання житла.

У сфері захисту від природних та техногенних аварій і катастроф: надання пріоритетності вимогам екологічної безпеки; соціоекологічний принцип природокористування, який полягає у науково обґрунтованому поєднанні екологічних, економічних і соціальних інтересів; гласність і демократизм при прийнятті рішень, реалізація яких впливає на стан навколишнього природного та соціального середовища; безоплатність загального природокористування і платність спеціального природокористування для господарської діяльності; нормування впливу господарської та іншої діяльності на природне середовище; створення системи страхування екологічних і катастрофічних ризиків; вдосконалення законодавства України щодо практичного застосування норм по захисту екологічних прав громадян.

У сфері соціального партнерства: вдосконалення системи зв'язків між трудовими колективами, професійними союзами, роботодавцями та державою, органами місцевого самоврядування, їхніми представниками і спільно утвореними органами, що проявляються у взаємних консультаціях, переговорах і примирливих процедурах, які будуються на принципах багаторівневого співробітництва, добровільного і рівноправного партнерства; підвищення ролі трудового колективу при вирішенні питань власності чи перепрофілюванні підприємства; обов'язковість виконання колективних договорів; надання можливості проведення соціальної експертизи прийнятих рішень, які мають соціальне спрямування.

У сфері зовнішньої політики: забезпечення відповідності національного законодавства міжнародно визнаним принципам і нормам у галузі прав людини, зокрема Конвенції про захист прав і основних свобод людини та практиці її застосування Європейським Судом з прав людини; виконання міжнародних зобов'язань у сфері соціальної та гуманітарної політики.

V. Висновки та перспективи подальших наукових розробок в даному напрямі

Реалізація даної системи пріоритетів соціальної держави України дозволить вирішити питання щодо: удосконалення системи державного та регіонального соціального управління та підвищення його ефективності; підвищення рівня та якості життя населення, створення умов формування середнього класу та подолання бідності; протистояння різкому розшаруванню суспільства за рівнем доходів, майновим і соціальним становищем, формування солідарної соціальної структури суспільства; підвищення рівня здоров'я населення, поліпшення системи його охорони, зміцнення генофонду українського народу; розв'язання демографічних проблем; протистояння руйнуванню людського, трудового та інтелектуального потенціалу, забезпечення їх розвитку; посилення мотивів і стимулів до соціальної та інноваційної активності людей, до трудової та підприємницької діяльності, удосконалення соціально-трудова відносин; здійснення ефективної державної регіональної соціальної політики, поступова її децентралізація, подолання значної диференціації соціального розвитку регіонів; реформування соціального забезпечення та соціального страхування, надання адресної державної підтримки незахищеним верствам населення; збереження й розвитку соціальної інфраструктури, всебічного розвитку сфери обслуговування та житлового забезпечення, гуманітарної сфери – освіти, науки, культури, охорони здоров'я населення, фізичної культури і спорту, відпочинку та туризму; забезпечення екологічної безпеки; створення сприятливих умов для підтримки сім'ї, жінок, дітей та молоді; збалансування взаємодії органів влади, суспільства і людини; створення умов для соціальної інтеграції України до європейських та міжнародних соціальних систем.

Література:

1. Сіленко А. Соціальна політика та її пріоритети у перехідному суспільстві // Людина і політика. – 2003. – № 1. – С. 118 – 128.
2. Брандт В. Демократический социализм. Статьи и речи. – М.: „Республика”, 1992. – С. 345.

3. Україна: поступ у ХХІ століття. Стратегія економічної та соціальної політики на 2000 – 2004 рр.: Послання Президента України до Верховної Ради України 2000 р. Доступний з: <www.zakon.rada.org.ua>
4. Социальная политика: Учебник / Под общ. ред. Н. А. Волгіна. – М.: „Экзамен”, 2003. – С. 27.
5. Сіленко А. Генезис і сутність американської держави загального добробуту // Людина і політика. – 2000. – № 2. – С. 65 – 72.
6. Сіленко А. Чи є альтернатива державі загального добробуту? // Нова політика. – 2000. – № 1. – С. 32 – 35.
7. Новоженова И. Франция: общество благосостояния в 90-е годы / Социальное государство в Западной Европе: Проблемы и перспективы: Пробл.-тем. сб. / РАН ИНИОН. Центр науч.-информ. исслед. глобальных и региональных проблем. Отд. Западной Европы и Америки. Отв. ред. и сост. вып. Мацонашвили Т. Н. – М., 1999. – С. 55.

УДК 37.015.3

Кукуленко-Лук'янець І.В.

ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОСВІДОМОСТІ ЖІНКИ-ВИКЛАДАЧА

Анотація. У статті висвітлюються психологічні засади формування професійної самосвідомості жінки-викладача.

Аннотация. В статье освещаются психологические принципы формирования профессионального самосознания женщины-преподавателя.

Annotation. In the article light up psychological principles of forming of professional consciousness of woman-teacher.

Постановка проблеми. Становлення професійної самосвідомості викладача у галузі науково-педагогічної діяльності є однією із актуальних проблем у системі освіти. Закон України „Про вищу освіту” підкреслює, що обов’язки науково-педагогічних працівників полягають у постійному підвищенні професійного рівня, педагогічної майстерності, наукової кваліфікації; забезпеченні високого науково-теоретичного і методичного рівня викладання дисциплін у повному обсязі освітньої програми відповідної спеціальності; дотриманні норм педагогічної етики, моралі.

Професійна самосвідомість жінки-викладача тісно взаємопов’язана з її самооцінкою, прагненням до особистісної самоактуалізації, гармонійним внутрішнім станом. Тому, дослідження психологічних чинників, що впливають на формування Я-концепції жінки є однією із умов розвитку її особистісних та професійних якостей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі становлення професійної самосвідомості вчителя присвячені роботи Маценко В. Ф., Нікітіної Н. Н., Рогова Є. І., Савчина М. В., та інших вчених.

Психологічні особливості розвитку Я-концепції особистості вивчали як класики психології, зокрема Бернс Р., Маслоу А., Роджерс К., Франкл В., Кон І. С., Столін В. В., так і сучасні дослідники Андрійчук І. П., Зубкова І. Ю., Міхеєва І. Н., Соколова Є. Т., Шевченко О. В., та інші.

Проте, поза увагою вчених залишається значення психологічних особливостей, що впливають на становлення професійної самосвідомості саме жінки-викладача.

Цілі дослідження. Одним із основних завдань нашого дослідження є необхідність продемонструвати, що професійна самосвідомість жінки-викладача детермінована її Я-концепцією (самооцінкою, самосприйняттям) та особливостями її формування протягом всього життєвого шляху.

Виклад основного матеріалу. Професійна самосвідомість структурується через усвідомлення власної належності до професійної спільноти. Відбувається визначення „Я” шляхом його відповідності професійним еталонам і професійним ролям.

Професійна, зокрема педагогічна самосвідомість викладача – це усвідомлення викладачем норм, правил, моделі педагогічної професії, сформованість професійного кредо,